

A Történeti Levéltár működésének jogi keretei és annak változásai

Magyarországon a múlttal való szembenézésnek, az ártatlanul meghurcolt és/vagy kárt szenvedett személyeknek – ha úgy tetszik, az igazságtételnek – az első törvényi megjelenése az 1956-os forradalom és szabadságharcban való részvételükért meghurcolt személyek ítélete semmisségének kimondása volt. A törvényt a rendszerváltozás előtti utolsó országgyűlés hozta meg, mely a forradalmat még „népfelkelésnek” nevezte. Ezt a semmisségi törvényt a későbbiekben még három további követte. A semmisségi törvények erkölcsi elégtételt nyújtottak az előző rendszer politikai elítélteinek számára.¹

Az áldozatoknak nyújtott erkölcsi elégtételen túlmenően törvények születtek az életüktől és szabadságuktól, továbbá a vagyonuktól jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról is.²

Az áldozatok rehabilitálása és kárpótlása mellett törvényhozási kísérletek történtek a kommunista rendszer bűneinek feltárására és a felelősök megnevezésére, a politikai okból nem büntetett legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására, illetve a jogtalanul szerzett előnyök elvonására, az állampárt iratainak állami tulajdonba vételére és az átvilágításra vonatkozóan. E körben még ma is hatályos törvény született a politikai érdekért szerzett egyes nyugdíjak elvonásáról, az állampárt iratai legalább egy részének állami tulajdonba vételéről és az átvilágításról.³ A felelősségre vonásra vonatkozó törvények viszont rendre megbuktak az Alkotmánybíróságon.

A rendelkezésemre álló hely szűke miatt csak az átvilágítási törvényről írok röviden, mert ez a törvény az, amelynek közvetlen köze van a levéltár, illetve jogelődje létrejöttéhez. Két megjegyzés azonban idekívánkozik: az első, a fentiekből is látható, hogy a magyar törvényhozás az áldozatok rehabilitálására és a kárpótlásra helyezte a hangsúlyt (az, hogy ezt jól vagy rosszul tette-e, meghaladja ennek az írásnak a kereteit). A második, a magyar kezdeményezéshez hasonló, de még a „nullum crimen sine lege” elvét is áttörő német felelősségre vonási törvényt az ottani Alkotmánybíróság nem tartotta alkotmányellenesnek.⁴

A Történeti Hivatal megalakulása

¹ 1989. évi XXXVI. törvény az 56-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról, 1990. évi XXVI. törvény az 1945 és 1963 közötti törvényt sértő elítélések semmissé nyilvánításáról, 1992. évi XI. törvény az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról, és a 2000. évi CXXX. törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról.

² 1991. évi XXV. törvény a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról, az 1992. évi XXIV. törvény a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1939. május 1-től 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról, és az 1992. évi XXXII. törvény az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról.

³ 1991. évi XII. törvény, az egyes nyugdíjak felülvizsgálatáról, illetőleg egyes nyugdíj-kiegészítések megszüntetéséről, és az 1991. évi LXXXIII. törvény a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. sz. törvényerejű rendelet módosításáról.

⁴ „Nullum crimen sine lege” elve, vagyis nincsen bűncselekmény törvény nélkül. (Ezen elv szerint csak olyan magatartás miatt gyanúsítható meg bárki, amely az elkövetés időpontjában már szerepel bűncselekményként megfogalmazva a büntető törvénykönyvben.)

Az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről szóló 1994. évi XXIII. törvény (a továbbiakban: Etv.), mint eredeti címe is mutatja, első változatában csak az átvilágításról rendelkezett. A törvény 25 pontban sorolta fel azokat a tisztségeket, amelyek esetében meg kellett vizsgálni az adott tisztséget betöltő személyek múltját. Többek között azt, hogy teljesítettek-e hivatásos tisztként szolgálatot a BM III/III-as Csoportfőnökségnél vagy elődeinél, illetve végeztek-e ezek részére érdemi hálózati tevékenységet.

A törvényt többen megtámadták az Alkotmánybíróság előtt. A testület ugyanakkor – mulasztással előidézett alkotmányellenesség megállapítása céljából – hivatalból is megindította eljárását, majd – az együttes vizsgálat és döntés végett – az indítványokat és a hivatalból indult eljárást egyesítette. Ennek az egyesített eljárásnak az eredménye a 60/1994./XII.24./ számú AB-határozat, mely több pontban alkotmányellenesnek minősítette az Etv.-t. (A kérelemre indult eljárás következménye elsősorban az lett, hogy nagymértékben szűkült az átvilágítandók köre.)

A hivatalból megindított eljárás következményeként a határozat kimondta, hogy az Országgyűlés mulasztásos alkotmányértéktét követett el azzal, hogy nem biztosította az információs önrendelkezési jog gyakorlását azoknak a személyeknek, akiről a BM III/III-as Csoportfőnöksége, illetve elődei adatot gyűjtöttek, vagy jelentéseikben szerepeltek.

Az Alkotmánybíróság döntésének ez a része eredményezte a Történeti Hivatal létrehozását. A mulasztásos alkotmányellenesség kimondása mellett ugyanis az Alkotmánybíróság felhívta az Országgyűlést arra, hogy jogalkotói feladatát e tárgyban 1995. szeptember 30-ig teljesítse. A döntést követően a belügyminiszter történészekből és levéltárosokból álló bizottságot hozott létre a Belügyminisztériumban és a BM irányítása alatt álló szerveknél lévő iratok feltárására. (Magyarországon a volt állambiztonsági szervek iratainak jelentős részét ezek a szervek őrizték.) A bizottság 1995. június 30-án készítette el jelentését, melyben „állambiztonsági történeti hivatal” felállítására tett javaslatot. A leendő hivatal feladataként a volt állambiztonsági szervek iratainak őrzését és kezelését, az emberek információs önrendelkezési jogának biztosítását, az iratokban való tudományos kutatás lehetővé tételét, továbbá a hivatal által végzendő tudományos kutatást és publikálást határozta meg.

A Kormány törvényjavaslata

Az Alkotmánybíróság döntésében foglaltaknak eleget téve, a kormány 1995. decemberében nyújtotta be az Országgyűlésnek a T/1805. számú törvényjavaslatát. (A javaslatban egyébként a Hivatal létrehozásán kívül az átvilágítandók körének jelentős mértékű csökkentése is szerepelt.)

A Történeti Hivatalnak átadandó iratok köre

A Történeti Hivatalnak átadandó iratok körét a javaslat képlékenyen határozta meg. Idézem: „Az 1990. február 14-e előtt keletkezett, és az e törvény hatálybalépésekor azokat őrző szerveknek a hatályos jogszabályokban meghatározott feladatai ellátása céljából nem szükséges adatokat tartalmazó és maradandó értéket képező, de a Levéltári törvény (a továbbiakban Ltv.) hatálya alá nem tartozó iratainak, valamint az Etv. 5.§-a szerinti bizottság eljárása során keletkezett iratoknak elkülönített őrzését a Történeti Hivatal látja el.”

Annak pontos meghatározása azonban, hogy mely szervek által keletkeztetett és kik által őrzött iratokról van szó, a javaslat szövegében nem történt meg, mint ahogy az sem derült ki (a levéltári törvényből sem), hogy e sejtelmesen meghatározott iratok közül mi tartozik az Ltv. hatálya alá, és mi nem.

Az információs önrendelkezési jog gyakorlásának lehetősége

Az információs önrendelkezési jog gyakorolhatósága szempontjából a törvényjavaslat nem tett különbséget áldozatok és tettesek között, minden olyan személyt „érintettnek”

tekintett, akinek személyes adata a törvény hatálya alá tartozó iratokban *bármilyen jogcímen* szerepel.

Ezekben az iratokban szerepelnek törvénytelenül elítéltek, „csak” törvénytelenül megfigyeltek, tanúk, bírák, ügyészek, kihallgató tisztek és feletteseik, besúgók stb. Mindezen érintetteket minden vonatkozásban ugyanazon jogok illették volna meg. A javaslat szerint: „*A Történelmi Hivatalban kezelt iratokban szereplő érintett személy a rá vonatkozó adatokat megismerheti. A bemutatott iratokon a más személy azonosítására alkalmas adatokat felismerhetetlenné kell tenni, illetőleg nem szabad kiszolgáltatni olyan információkat, amelyek alkalmasak más személy azonosítására.*” (Kiemelés – K. K.)

Ennek értelmében minden érintett csak olyan adatokat kaphatott volna meg, amelyből csak és kizárólag saját magára ismerhet. Ezt a javaslat megfogalmazásán túl a javaslat indokolása is világosan kimondta. Idézem: „*az adatok megismeréséhez való jog gyakorlását úgy kell biztosítani, hogy az ne sértse más személyes adatai védelmére vonatkozó jogát, illetőleg arra jogosult ne tudhassa meg, hogy konkrétan ki az, aki az iratokban és nyilvántartásokban – bármilyen jogcímen – szerepel.*” (Kiemelés – K. K. Ez utóbbi mondat volt az egyik oka a Hivatal kezdeti – helytelen – anonimizálási gyakorlatának, nevezetesen annak, hogy a betekintő állampolgárén kívül szinte mindenki más személy adatait kihúzták a betekintőnek átadott iratból.)

Helyesbíteni vagy törölni csak a természetes személyazonosító adatokat lehetett volna, és e jogok is egyformán illették meg minden érintettet.⁵

A kihallgató tisztekről a nevükön és a beosztásukon kívül nagyon kevés adatot tartalmaznak az iratok, ezért ők a törlési joggal élve akár ki is törölthették volna magukat a történelemből. Az áldozatokról azonban ezeken az adatokon kívül nagyon sok információ található az aktákban (még a legbensőbb magánéletükre vonatkozóan is), s ezek között nagyon sok a hazug és becsületbe gázoló állítás. A helyesbítési jog természetes személyazonosító adatokra vonatkozó korlátozása megfosztotta volna őket a rájuk vonatkozó hazug állítások megcáfolásának jogától.

A tudományos kutatás

A javaslat – és ebben a későbbi szabályozásokban sem történt változás – különbözőképpen tette lehetővé a személyes adatokat nem tartalmazó és a személyes adatokat tartalmazó iratok kutathatóságát. A *személyes adatot nem tartalmazó* iratok kevesebb korlátozással kutathatóak. A törvényjavaslatban ennek két feltétele fogalmazódott meg: az egyik az, hogy az iratban szereplő adatok ne képezzenek államtitkot, a másik pedig az, hogy a kutató rendelkezék támogató állásfoglalással.

A *személyes adatokat tartalmazó* iratok kutathatóságát a javaslat csak 2000. június 30-át követően tette volna lehetővé, akkor is csak anonimizált formában, azaz a kutatók csak az iratok olyan másolatait kaphatták volna meg, melyekből minden olyan adat ki lett volna törölve, amiből az iratban szereplő személy kilétére lehet következtetni.

Anonimizálás nélkül csak 2026 után lehetett volna kutatni személyes adatokat tartalmazó iratokat, akkor azonban az Ltv. szabályai szerint, vagyis tekintet nélkül arra, hogy különleges vagy nem különleges személyes adatról van szó.

A törvény

Az Országgyűlés 1996. június 3-án fogadta el a törvényt, amely 1996. július 31-én lépett hatályba. Az elfogadott törvény az előbb ismertetett javaslathoz képest sokat változott. A képviselők nagyszámú módosító indítványt nyújtottak be, és ezek az indítványok alaposan átírták a javaslatot.

Míg a kormány eredeti javaslatából nem lehetett tudni azt, hogy a Hivatal pontosan milyen iratokat is őriz majd, a törvény pontosan meghatározta az átadandó iratok körét. Az Országgyűlés által elfogadott összes eddigi törvény abban egységes,

⁵ A természetes személyazonosító adatok: a polgár családi és utóneve (i), nők esetében leánykori családi és utóneve(i), neme, születési helye és ideje, anyja leánykori családi és utóneve(i).

hogy mindegyik volt állambiztonsági szerv irataira kiterjed az illetékességi köre. Azaz – a közvélekedéssel ellentétben – egy olyan törvény sem volt, amely csak a III/III-as csoportfőnökség irataira szorította volna az átadandó iratokat. (A félreértés oka talán az lehet, hogy az átvilágítás viszont csak a III/III-as múltra vonatkozott.) A különbség abban van az egyes törvények között, hogy az elmúlt rendszerben keletkezett összes állambiztonsági iratra kiterjed az illetékességünk, vagy csak azokra, amelyekre az adott törvény hatálybalépésekor a jogutód szervezetnek már nem volt szüksége. Ez a törvény ez utóbbi megoldást tartalmazta.

A Történeti Hivatal mintegy 3000 iratfolyóméter anyag átvétele után⁶ 1997 szeptemberében kezdte meg érdemi munkáját. A törvény gyakorlati alkalmazása során a Hivatal számos értelmezési nehézséggel és jogi problémával került szembe. Ezek megoldása során – a kezdeti rövid időtől eltekintve – *alapelvünk az volt, hogy minden olyan esetben, ahol lehetséges, az áldozatok és a tudományos kutatók javára értelmezzük a törvényt.* A lehető legjobb megoldások megtalálása érdekében többször konzultáltunk az adatvédelmi biztossal, és állásfoglalásokat kértünk tőle. Természetesen nem lehetett minden problémát értelmezéssel megoldani, ezért az Országgyűlés számára készített éves beszámolóinkban leírtuk a gondokat, és javaslatokat tettünk a törvény módosítására.

A betekintésre vonatkozó szabályok

Az információs önrendelkezési jog alapján mindenkinek joga van tudni, hogy hol és milyen adatokat őriznek róla. A törvény ezt úgy fogalmazta meg, hogy az érintett a rá vonatkozó adatokat megismerheti, de a bemutatott iratokon a más személy azonosítására alkalmas adatokat felismerhetetlenné kell tenni. (A bemutatott irat ilyen esetben természetesen másolati példány, hiszen az eredeti iratot az eredeti formájában kell megőrizni.) A javaslattal megegyezően a törvény nem tett különbséget az érintettek között.

A törvény szövegének szó szerinti értelmezése abszurd következményekkel járt volna, illetve a Hivatal működésének kezdeti időszakában azzal is járt. Szó szerinti értelmezés esetén ugyanis ki kellett volna húzni például az ítéletből a vádlott-társ, a bíró, az ügyész vagy a kihallgató tiszt nevét. De nem járt volna jobban az sem, akinek a telefonját vagy a lakását hallgatták le, mert a lehallgatást rögzítő iratokból ki kellett volna húzni a betekintő érintett beszélgetőtársainak nevét, illetve azokat a részeket, amelyekből ki lehet találni a nevüket.

Ezeket a szabályokat úgy értelmeztük (az áldozatok javára), hogy az adatvédelmi törvény közfeladatot ellátó személy fogalmát kivetítettük a múltra, és miután az ilyen személyek neve és beosztása e törvény szerint bárki számára hozzáférhető nyilvános adat, nem húztuk ki az iratokban szereplő hivatalos személyek (bíró, ügyész, kihallgató tiszt, szakértő stb.) nevét és beosztását. A vádlott-társra és a beszélgetőtársakra vonatkozóan pedig úgy foglaltunk állást, hogy ami együtt történt velük (például egy beszélgetés), az mindegyikük vonatkozásában rá vonatkozó adat, mert a „rá vonatkozó adat” nemcsak a kizárólag rá, hanem a rá is (és más személyre is) vonatkozó adat, így bármelyikük is fordult a Történeti Hivatalhoz, megkaphatta a teljes iratot.

A törvény *„más személy azonosítására alkalmas adatokat felismerhetetlenné kell tenni”* kitétele azonban egy általános problémát is magában rejtett. Milyen alapon döntheti el anonimizálást végző munkatársunk azt, hogy a betekintő mely adatok alapján tudja felismerni az iratban rajta kívül szereplő más személyt? Olyan adat alapján, amely köztudottnak tekinthető? Amit egy adott szakmához tartozóknak illik tudni? Amit az egyéni betekintő személy szerint tud, mert emlékszik rá? E kérdésben (is) konzultáltunk az adatvédelmi biztossal. Végül arra jutottunk, hogy a Történeti Hivatal nem nyomozó szerv, mások emlékező képességének mérlegelése nem feladata. Ha viszont abból indulnánk ki, hogy ki kell húzni az átadott másolatokból mindent, amiből elméletileg kitalálható, hogy az érintetten kívül ki szerepel még az iratban, akkor ezzel az érintett

⁶ Az átvett iratok mennyiségére vonatkozóan lásd e számunkban Tóth Eszter, valamint Petrikné Vámos Ida és Cseh Gergő Bendegúz írását.

információs önrendelkezési joga sérülne. Így aztán ha történetesen az szerepel az iratban, hogy „*Barátom elkérte Kovács Ferenctől az új verseskötete kéziratát, s azt meg is kapta*”, a tartó tiszt megjegyzései között pedig az, hogy „*Az ügynök utasításunkra kérte el Kovács Ferenctől a kéziratot*”, nem húztunk ki semmit, mert nem feladatunk kinyomozni azt, hogy az érintett mire emlékszik.

A törvény nem rendelkezett arról sem, hogy az érintett halála után, az érintett jogán megtekintheti-e bárki a róla szóló iratokat. Megnézheti-e például szülei elhunyt után a gyermek a szüleire vonatkozó iratokat? A megoldáshoz egy régi római jogi jogelvet alkalmaztunk. A „*nemo plus juris*” elve szerint senki sem adhat át több jogot másnak, mint amennyi felett maga is rendelkezik. A tudományos kutatásra vonatkozó szabályok szerint nem csak az érintett, hanem annak halála után hozzátartozója, sőt bármely örököse is hozzájárulhatott az érintett személyes adatainak kutatásához. Ebből azt a következtetést vontuk le, hogy ha a hozzátartozó hozzájárulhat ahhoz, hogy egy idegen személy kutathassa az elhunyt érintett adatait, akkor ő maga is megnézheti azokat.

A Történeti Hivatal politikai elítélt ügyfelei joggal sérelmezték, hogy miért nem kaphatják meg a teljes nyomozati anyagukat, hiszen, mint elítéltek, egy jogállamban a teljes periratot megnézhatték volna. Ezt a problémát azonban értelmezéssel nem, csak törvényt módosítással lehetett megoldani.

A törvény, mint már említettem, – a javaslattal megegyezően – nem tett különbséget az érintettek között, ezért kérdéses volt, hogy például az ügynök megkaphatja-e saját jelentését. Értelmezésünk szerint nem, mert az nem az ügynök adata, hanem egy általa elvégzett feladat „terméke”. A jelentés annak a személynek az adata, akiről az ügynök azt leadta. Így az ügynök megkapta a jelentésnek azt a részét, amelyben a tartó tiszt értékelt a munkáját, de másról szóló jelentéseinek átadásával a Hivatal nem segítette a volt ügynökök emlékezetének frissítését. (Ez ügyben is konzultáltunk az adatvédelmi biztossal, aki helyesnek tartotta értelmezésünket.)

A kutatásra vonatkozó szabályok

A törvény különbséget tett a személyes adatot nem tartalmazó és a személyes adatot tartalmazó iratok között.

A személyes adatokat nem tartalmazó iratok:

Ezeknek az iratoknak a kutathatósága nem okozott semmilyen problémát. Az ilyen jellegű állambiztonsági iratok ugyanis – erre irányuló kifejezett törvényi tilalom hiányában – bárki által szabadon kutathatóak. Gyakorlatilag egyetlen ilyen törvényi tilalom volt, ez pedig az, ha az adott irat államtitoknak minősült. (Az államtitoknak minősülő iratokat egyébként az államtitokról szóló törvény szerint háromévenként felül kellett vizsgálni.)

A személyes adatokat tartalmazó iratok:

A kutathatóság ezen a téren számos problémát vetett fel. A levéltári anyagok kutatására vonatkozó szabályokat alapvetően az Ltv. határozza meg. A Hivatalról szóló törvény a Történeti Hivatalban lévő iratanyagra vonatkozó speciális szabályokat tartalmazta. A személyes adatokat a törvény – kutathatóságuk szempontjából – négy kategóriába sorolta:

1. Titkos információgyűjtő eszközök, illetve módszerek felhasználásával rögzített bármilyen személyes adatok. (A Hivatal őrzésében lévő adatok jelentős része ilyen adat.) Ezek a törvény szerint akkor voltak kutathatók, ha:
 - anonimizáltuk a kutatónak kiadott iratmásolatot, vagy
 - ha az érintett, illetőleg annak halálát követően bármely örököse vagy hozzátartozója hozzájárult, vagy

– ha az adat az érintett nyilvános szereplésére, illetve közéleti, politikai tevékenységére vonatkozott, vagy valamely állami szerv hatáskörében eljáró személynek a feladatkörével összefüggő személyes adata, és az adat keletkezésétől 15 év már eltelt, feltéve, hogy a kutatásra tudományos cél megvalósításához volt szükség, és a kutató benyújtotta valamely tudományos kutatással foglalkozó szervtől a támogató állásfoglalást, és vállalta az adatvédelmi törvény betartását. Ezzel a szabállyal az volt a problémánk, hogy nem az adat jellege, hanem megszerzésének módja szerint határozta meg a kutatás lehetőségét. A kettő között pedig nincs közvetlen összefüggés. Ennek alapján meg kellett volna tagadnunk például egy hetvenes évekbeli tüntetés eseményeinek kutatását, ha arról történetesen egy ügynökjelentés szól.

2. Különleges adatok, kivéve a büntetett előéletre vonatkozó adatokat. Különleges adat volt: a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más meggyőződésre, az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre, a szexuális életre, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adat.⁷ A különleges adatok a törvény hatálybalépését követő 90 évig – azaz 2086-ig – csak az érintett hozzájárulásával voltak kutathatók. Ha ezt a szabályt nem tárgtattuk volna értelmezéssel, akkor a törvény 2001-ben történt módosításáig nem lett volna kutatható például a pártok felszámolása, vagy az egyházüldözések, hisz a pártállás és a vallásos meggyőződés is különleges adat.

3. A volt állambiztonsági szervek „szigorúan titkos” állományú tisztjeinek, illetve hálózati személyeinek természetes személyazonosító adatai. A törvény eredeti szövege szerint ezekre az adatokra a „szigorúan titkos” állományú tiszt és a hálózati személy halálozási évét követő 30, ha ez nem ismert, akkor születésétől számított 90, ha ez sem ismert, akkor az irat keletkezésétől számított 60 évig kutatási és nyilvánosságra hozatali tilalom volt.

4. Az előbbi három kategóriába nem tartozó személyes adatok, melyek kutathatóságára a levéltári törvény szabályai vonatkoztak.

Az eddigiekben említett visszasságok megszüntetését az Országgyűlés számára elkészített éves beszámolókból a törvény módosítására tett javaslataival a Történeti Hivatal maga is kezdeményezte. A törvényt módosítás végül 2001-ben megtörtént.

A Történeti Hivatal a törvényt módosítás (2001) után

A módosítás érintette a Hivatal működésének csaknem minden területét.⁸

1. Differenciálta az érintettek körét, kiszélesítette az áldozatok iratmegismerési lehetőségeit, és szabályozta az elhunyt érintettek hozzátartozóinak iratbetekintési jogát.

2. Tárgtotta az iratok tudományos kutathatóságát, ugyanakkor az áldozatok magánéletének fokozottabb védelmet biztosított.

3. Bővítette az érintettek jogai érvényesítésével kapcsolatos azon eljárások körét, amelyekben a Hivatal adatot szolgáltat a hatóságoknak. Például: kárpótlás, nemzeti helytállásért járó pótlék megállapítása.

⁷ Azért használom a múlt időt, mert ezen adatok köre 2004-ben a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvénynek a 2003. évi XLVIII. törvénnyel történt módosításával bővült az érdekvépviseleti szervezeti tagsággal és a bűnügyi személyes adattal. Az adatok körét így határozta meg az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény is. Csak a Történeti Hivatalról és a Történeti Levéltárról szóló törvényeknek az új fogalmakkal való szinkronba hozása maradt el.

⁸ 2001. évi XLVII. törvény az egyes fontos, valamint közbizalmi és közvélemény-formáló tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről és a Történeti Hivatalról szóló 1994. évi XXIII. törvény módosításáról és az ezzel összefüggő törvényt módosításokról.

4. Elrendelte az irategyesítést.

A saját tulajdonú vagy jogszabály alapján birtokolt iratok kivételével az állambiztonsági iratokat a törvény értelmében minden természetes és jogi személy köteles átadni a Történeti Hivatalnak. A szaklevéltárrá változás egyik következményeként pedig elrendelte, hogy azok az állambiztonsági iratok is, amelyeket a nemzetbiztonsági szolgálatok a Hivatal létrehozásakor, azaz 1996-ban, a maguk számára szükségesnek ítélték törvényben meghatározott feladataik ellátása céljából, amint e minőségük megszűnik, szintén a Hivatalhoz kerüljenek.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltáráról szóló 2003. évi III. törvény megszüntette a Történeti Hivalt, és jogutódjaként létrehozta a Történeti Levéltárat.

A levéltár – a Történeti Hivatalhoz hasonlóan – a volt állambiztonsági szervek iratait őrzi és kezeli. A korábbiakhoz képest azonban – az új törvény rendelkezései alapján – felgyorsult az iratátadás, megváltoztak az érintettek iratbetekintésének és a tudományos kutatásnak a szabályai, a közszereplők esetleges állambiztonsági múltjának megismerhetőségére vonatkozóan pedig – közelmúltunk egyéb forrásanyagai kutathatóságától, megismerhetőségétől eltérő – új szabály keletkezett.

Az egyéni betekintésre vonatkozó szabályok

A törvény különbséget tesz az érintettek között (megfigyelt személy, hivatásos alkalmazott, hálózati személy, operatív kapcsolat, harmadik személy). Ugyanúgy, mint az előző törvény esetében, *minden egyes adat vonatkozásában külön kell eldönteni, hogy az adott személy az érintettek melyik csoportjába tartozik.* Lehetséges, hogy valaki az egyik adat vonatkozásában megfigyelt személy, egy másik adatban harmadik személy, egy harmadikban pedig hálózati személy.

Megfigyelt az a személy, akiről a volt állambiztonsági szervek célzottan, nyílt vagy titkos információgyűjtés során adatokat gyűjtöttek.

Harmadik személy az a személy, akiről a volt állambiztonsági szervek adatokat kezeltek, de nem tartozik a törvény által külön nevesített körökbe. Azaz nem megfigyelt személy, nem hivatásos alkalmazott, nem hálózati személy és nem operatív kapcsolat. Ilyen személy lehet például a tanú.

A törvény 3. §-ának (1) bekezdése a korábbi megfogalmazástól eltérően minden érintett, így a megfigyelt számára is *nem a „rá vonatkozó”, hanem a „kizárólag vele kapcsolatba hozható”* személyes adatok megismerését teszi lehetővé. A „kizárólag vele kapcsolatba hozható” személyes adatok köre szűkebb, mint a „rá vonatkozó” adatoké, ez utóbbi ugyanis vonatkozhat az érintetten kívül más személyre is, az előbbi viszont csak az érintettre. (Szemléltető példával élve, az, hogy Kiss István 185 cm magas, csak Kiss Istvánra vonatkozik, „kizárólag vele kapcsolatba hozható” adat és természetesen „rá vonatkozó” adat is. Az azonban, hogy Kiss István találkozott Nagy Péterrel, és az aszályról beszélgettek, Kiss Istvánnal és Nagy Péterrel kapcsolatban is „rá vonatkozó” adat, de sem Kiss István, sem Nagy Péter vonatkozásában nem mondható az, hogy „kizárólag vele kapcsolatba hozható”.)

A korábbi szabályozáshoz képest az is eltérés, hogy a *nyilvánosságra hozatalra* nem az általános szabályok vonatkoznak, hanem maga a törvény mondja ki, hogy a 3. § (1) bekezdés alapján megismert adatokat az érintett nyilvánosságra is hozhatja. Ezzel a szabállyal a törvény megerősíti azt, hogy a „kizárólag vele kapcsolatba hozható adat” fogalmát nem lehet kiterjesztő módon értelmezni. Hiszen ezeket az adatokat az érintett, legyenek azok bármilyen – akár szenzitív – adatok is, a törvény engedélyénél fogva nemcsak megismerheti, hanem nyilvánosságra is hozhatja.

A „kizárólag vele kapcsolatba hozható” adatot minden érintett megismerheti. Azaz a megfigyelt személy, a harmadik személy, a hivatásos alkalmazott, a hálózati személy és az operatív kapcsolat is. A hivatásos alkalmazott, a hálózati személy és az operatív

kapcsolat csak a „kizárólag vele kapcsolatba hozható” adatokat ismerheti meg, mást nem.

A megfigyelt és a harmadik személy ennél több adatot ismerhet meg

1. A 3. § (3) bekezdése szerint: „A megfigyelt személy, illetve a harmadik személy megismerheti és a harmadik személy és a megfigyelt személy hozzájárulásával nyilvánosságra hozhatja a megfigyelt és a harmadik személy között történt személyes érintkezéseket rögzítő vagy leíró adatokat (pl. személyes találkozásról, beszélgetésről gyűjtött adatok).” Ez a szabály az érintettek közül csak a megfigyeltre és a harmadik személyre vonatkozik, és csak arra az esetre, amikor egymással vannak személyes kapcsolatban. Tehát azokra az esetekre, amikor például egy megfigyelt és egy másik megfigyelt, egy hivatásos alkalmazott és egy megfigyelt, egy operatív kapcsolat és egy megfigyelt, vagy egy hálózati személy és egy megfigyelt, egy harmadik személy és egy másik harmadik személy beszélgetését vagy személyes találkozását rögzítik, ez a kiterjesztés nem vonatkozik. Következésképpen a korábbi szabályozástól eltérően az ilyen adatokat nem kaphatja meg a megfigyelt. (A megfigyelt és a hálózati személy vagy operatív kapcsolat vagy hivatásos alkalmazott vonatkozásában bizonyos kivételt jelent ugyanezen paragrafus (2) bekezdése, de ezzel a későbbiekben foglalkozom.)

Ugyanakkor a törvény itt is megfogalmaz egy nyilvánosságra hozatali szabályt: kimondja, hogy a megfigyelt, illetve a harmadik személy bármelyike a másik hozzájárulásával nyilvánosságra hozhatja azt, amit személyes beszélgetésükről, találkozásukról rögzítettek. Nem tesz kivételt abban az esetben sem, ha a beszélgetés tárgya rajtuk kívülálló személy, sőt még akkor sem, ha e rajtuk kívülálló személynek a különleges adatáról (például kóros szenvedély, szexuális szokás) van szó.

2. A 3. § (2) bekezdése az érintettek közül csak a megfigyeltre vonatkozik. Idézem: „A megfigyelt személy megismerheti a vele kapcsolatba hozható hálózati személyről, operatív kapcsolatról és hivatásos alkalmazottról az annak azonosításához szükséges adatokat.” Ez a bekezdés jelenti az előbbi pontban jelzett bizonyos fokú kivételt, ugyanis amennyiben a megfigyelttel kapcsolatba hozható hálózati személy, operatív kapcsolat vagy hivatásos alkalmazott azonosításához az szükséges, hogy a megfigyelt megismerje a velük való személyes érintkezés adatait, akkor nyilvánvaló, hogy ezt lehetővé is kell tenni számára.

A megfigyelt vagy harmadik személy halála után jogait hozzátartozója vagy az erre általa írásban feljogosított személy gyakorolja. Az operatív kapcsolat, a hálózati személy vagy hivatásos alkalmazott hozzátartozójának ilyen jogosítványai nincsenek. Ezt a szabályt elvileg helyeselni is lehet. A gyakorlat azonban felvet egy problémát. Nemegyszer történt meg, hogy valaki elhunyt hozzátartozója (szülője, férje, felesége) iratait szeretne volna megismerni. Előfordult, hogy az elhunyt hálózati személy volt, és az is előfordult, hogy az elhunyt hálózati személy is volt, és megfigyelt személy is. Az első esetben azt kell a hozzátartozónak mondanunk, hogy nincs az elhunyttra vonatkozó anyag. A második esetben az elhunyttra mint megfigyelt személyre vonatkozó iratokat ki kell adnunk a hozzátartozó számára, de azokat az anyagokat, amelyek az elhunyttra mint hálózati személyre vonatkoznak, nem adhatjuk ki. Aztán a hozzátartozó a sajtóból vagy egy publikációból tudja meg, hogy szülője, felesége vagy férje ügynök (is) volt.

A tudományos kutatásra vonatkozó szabályok

A törvény nem használja a tudományos kutatás fogalmát, azt határozza meg, hogy ki a tudományos kutató. (Az előző törvények szerint a tudományos kutatás engedélyezésére a levéltári törvény szabályai vonatkoztak.) A törvény eredeti szövege szerint *tudományos kutató* az a személy, aki rendelkezik az Ltv. 23. § (2)–(3) bekezdésében szabályozott Kuratórium által kiadott kutatási engedéllyel. 2012 júliusától megszűnt a Levéltári Kuratórium, és a kutatási engedélyt a levéltár adja ki (2012. évi LXI. törvény).

Másképp megfogalmazva, a törvény szerint csak az minősül tudományos kutatónak, és csak az kutathat a később ismertetendő feltételek között a levéltárban, aki

számára egy külső szervezet, a Kuratórium adta ki a kutatási engedélyt. A törvény 4. §-ának (1) bekezdése szerint: „A tudományos kutató a Történeti Levéltárban kezelt iratokban foglalt adatokat a (2)-(3) bekezdésben foglalt korlátok között megismerheti, és a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 32. §-a szerint felhasználhatja.” Az idézett adatvédelmi törvény 32. § (1) bekezdése szerint tudományos kutatás céljára felvett vagy tárolt személyes adat csak tudományos kutatás céljára használható fel. A 32. § (2) bekezdése szerint a személyes adatot – mihelyt a kutatási cél megengedi – anonimizálni kell. Addig is külön kell tárolni azokat az adatokat, amelyek meghatározott vagy meghatározható természetes személy azonosítására alkalmasak. Ezek az adatok egyéb adatokkal csak akkor kapcsolhatók össze, ha az kutatás céljára szükséges.

A 32. § (3) bekezdése értelmében a tudományos kutatást végző szerv vagy személy személyes adatot csak akkor hozhat nyilvánosságra, ha:

- a) az érintett abba beleegyezett, vagy
- b) az a történelmi eseményekről folytatott kutatások eredményeinek bemutatásához szükséges.⁹

A tudományos kutatásra vonatkozó törvényi korlátok

A törvény csak a különleges személyes adatok körén belül állít korlátokat a tudományos kutatás elé. A kutathatóság szempontjából a különleges adatok három csoportba sorolhatóak:

a) A „közönséges” személyes adatokkal azonos feltételek szerint kutatható különleges adatok. Ezek a politikai véleményre vagy pártállásra, az érdek-képviselési szervezeti tagságra vonatkozó, valamint a bűnügyi személyes adatok. (E két utóbbi fogalmat a 2003. évi XLVIII. törvény iktatta be az adatvédelmi törvénybe. 2004. január 1-jétől hatályos.)

b) A védelmi időn belül egyáltalán nem kutatható különleges adatok. Ezek az egészségi állapotra, kóros szenvedélyre és szexuális életre vonatkozó személyes adatok. Az itt felsorolt adatok a védelmi időn belül még anonimizáltan sem kutathatóak.

c) A védelmi időn belül – fő szabály szerint – anonimizáltan kutatható adatok. Ezek: a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a vallásos vagy más világnézeti meggyőződésre vonatkozó személyes adatok. Tudományos kutató a Kuratórium engedélyével megismerheti ezeket az adatokat a védelmi idő lejártá előtt is.

A Kuratórium akkor adhatja meg az adatok megismerésére az engedélyt, ha a korabeli megfigyelés célja a faji eredettel, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozással, illetve a vallásos vagy más világnézeti meggyőződéssel összefüggésbe hozható, és a tudományos kutató igazolja, hogy korábban elkezdett, szakmai folyóiratokban megjelent publikációkkal alátámasztott kutatásához ezen adatok megismerése elengedhetetlenül szükséges.¹⁰

Az SZT-tisztek, a hálózati személyek és az operatív kapcsolatok személyes adatainak kutathatóságára az ÁSZTLtv. sem tartalmaz külön szabályt, ezért ezek az adatok az előbb ismertetett általános szabályok szerint kutathatóak, az adatok nyilvánosságra hozatalára pedig – mint minden kutatható személyes adat esetében – az adatvédelmi törvény fentebb már idézett 32. szakaszát kell alkalmazni.

⁹ Az adatvédelmi törvény helyére az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény lépett, 2012. január 1-től. E törvény 12. §-a tartalmilag ugyanezeket a szabályokat határozza meg.

¹⁰ 2012 júliusától ez a szabály részben megváltozott: a levéltár akkor engedélyezi az anonimizálás nélküli megismerést, ha a kutató azt igazolja, hogy „korábban elkezdett és publikációval alátámasztott kutatásához ezen adatok megismerése szükséges”. 2012. évi LXI. törvény.

A közszereplők esetleges állambiztonsági múltjának megismerhetősége

A törvény 1. § (2) bekezdése fogalommeghatározásokat tartalmaz. A közszereplő fogalmát a 13. pont határozza meg: „*közszereplő az a személy, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt, vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította.*”

Ezt a fogalmat a jog csak ebben a törvényben határozza meg. (Az úgynevezett átvilágítási törvény egyes fontos közbizalmi és közvélemény-formáló tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről szólt. Huszonkét pontban felsorolta, hogy milyen tisztségek betöltőit érti ezen személyek alatt, továbbá csak azon személyek múltjának vizsgálatát tette lehetővé, akik az ellenőrzés időpontjában töltötték be a felsorolt tisztségeket.)

A törvény fogalommeghatározása, mint az a szövegből világosan kitűnik, nem tesz különbséget az egyes személyek között sem aszerint, hogy a hierarchia melyik szintjén szerepelnek (például országgyűlési vagy egy háromszáz lelkes községben önkormányzati képviselők), sem pedig aszerint, hogy most közszereplők, vagy a múltban voltak azok.

A meghatározásból az egyértelmű, hogy *volt* közszereplők állambiztonsági múltja is vizsgálható, arra azonban, hogy ez a „*volt*” milyen időhatárok között határozható meg, nem ad a törvény eligazítást. Felmerülhet 1990. május másodika, a szabadon választott Országgyűlés első ülésnapja, 1989. október 23-a, a köztársaság kikiáltásának a napja, és még más napok is. Törvényi eligazítás hiányában feltehetően nem marad más választás, mint visszamenni arra az időpontra (mert minden más döntés önkényes), melyet a törvény a Történeti Levéltár gyűjtőköre időbeli kezdeteként jelöl meg, ez pedig 1944. december 21.

A törvény 5. §-a a *bárki* (vagyis állampolgárságától függetlenül minden természetes személy) *által megismerhető adatok* körét szabályozza. Idetartoznak a *közszereplő hivatásos alkalmazott, a közszereplő operatív kapcsolat és a közszereplő hálózati személy azonosításához szükséges adatok.*

A törvény meghatározza azt is, hogy alkalmazása során kit kell hivatásos alkalmazottnak, operatív kapcsolatnak illetve hálózati személynek tekinteni.

Hivatásos alkalmazott az a személy, aki a törvény hatálya alá tartozó iratokat keletkeztető szervezetekkel hivatásos szolgálati viszonyban állt. (1. § (2) bekezdés 4. pont.)

Operatív kapcsolat az a személy, akit a fenti szervezetek „társadalmi kapcsolatként” vagy „alkalmi kapcsolatként” tartottak nyilván. (1. § (2) bekezdés 6. pont.)

Hálózati személy az a személy (1. § (2) bek. 5. pont), aki

1. a törvény hatálya alá tartozó iratokat keletkeztető szervek számára titokban, fedéssel és fedőnévvel jelentést adott, vagy
2. ilyen jellegű beszervezési nyilatkozatot írt alá, vagy
3. ilyen tevékenységéért előnyben részesült.

Itt meg kell jegyezni, a beszervezési nyilatkozat aláírása önmagában csak annyit bizonyít, hogy az adott személy valamilyen okból vállalta az állambiztonsági szervekkel való együttműködést. Azt azonban, hogy ténylegesen együtt is működött, már nem. A tényleges együttműködést és annak „értékét” a jelentések tartalmából lehet megismerni. Az is valószínűsíthető, hogy nem részesítették előnyben azt a hálózati személyt, aki nem végzett e szervek szerint értékesnek tartott tevékenységet.

Abban az esetben, ha valaki egy általa közszereplőnek tartott személyről meg kívánja tudni, hogy volt-e az állambiztonsági szervekkel az előbb felsorolt kapcsolatban (a továbbiakban az állambiztonsági múlt kifejezést használom), a levéltárhoz fordulhat. A *Történeti Levéltárnak* még a *legnyilvánvalóbb esetekben sincs joga dönteni arról, hogy a kérelemben érintett személy közszereplő-e vagy sem.* Akkor sem, ha az adott személy egyértelműen közszereplő, és akkor sem, ha egyértelműen nem az. A törvény szerint minden esetben a kérelemben érintett személyhez kell fordulnia, nyilatkozatot kell kérnie tőle arra vonatkozóan, hogy közszereplői minőségét elismeri-e vagy sem. Ha az érintett a felhívás kézhezvételétől számított tizenöt napon belül *elismeri* közszereplői minőségét, a levéltár a megismerésre vonatkozó kérelemnek

eleget tesz. Ha az érintett közszereplői minőségét *nem ismeri el*, a levéltár a kérelmet elutasítja. (A levéltárnak egyébként ezt a felhívást akkor is meg kell tennie, ha az érintettől az iratanyagban nincs adat, továbbá ha van adat, de az nem elegendő a törvényi feltételeknek megfelelő állambiztonsági múlt megállapításához, és akkor is, ha van adat, de az érintett nem tagja vagy együttműködője, hanem áldozata volt az állambiztonsági szerveknek. Ez azért van így, mert ha csak abban az esetben kellene nyilatkozattételre felhívni valakit, ha van az állambiztonsági múltjával kapcsolatos adat, akkor a nyilatkozattételre felhívás azonos lenne az állambiztonsági múlt megállapításával.)

Abban az esetben, ha az érintett közszereplői minőségét elismeri, a levéltár a kérelmezőnek kétféle választ adhat:

1. A kérelemben szereplő közszereplő – a levéltárban lévő és feldolgozott iratok alapján – megfelel a törvényben előírt kritériumoknak, és kiadja a kérelmezőnek az erre vonatkozó iratokat. (A levéltár nem ítél és nem minősít, továbbá a többi levéltárhoz hasonlóan nem felel az adatok valóságtartalmáért. Az illetékességi körébe tartozó iratokat őrzi, és abból a törvényben meghatározott adatokat szolgáltatja a törvényben feljogosított személyek számára.)

2. A levéltárban lévő és feldolgozott iratok között nem található ilyen kapcsolatra – a törvényben meghatározottak szerint – utaló adat. Amennyiben az érintett a közszereplői minőségét nem ismeri el, a levéltár a megismerésre irányuló kérelmet elutasítja. A levéltár ezen döntésével szemben – amelyet a törvény alapján, a törvényi kötelezésnek megfelelően hozott meg (ellentétes döntés törvénysértő lenne) – az Ltv. 29. §-ának rendelkezései szerint jogorvoslatnak van helye. A 29. § azt mondja ki, hogy ha egy levéltár megtagad egy kutatási vagy tájékoztatási kérelmet, akkor a kérelmező e döntés ellen bírósághoz fordulhat. A levéltár azonban e döntését nem önkényesen, hanem a törvény kogens (más döntést nem megengedő) szabálya alapján hozza meg. A kérelmezőnek ennek ellenére a pert a levéltár ellen kell megindítania. A bíróságnak pedig nem a levéltár döntése jogszerűségéről, hanem arról kell állást foglalnia, hogy az érintett közszereplőnek tekinthető-e. Ha a bíróság döntése szerint az érintett közszereplőnek minősül, a levéltár a megismerési kérelemnek – az előbbieken leírt módon – eleget tesz.

A levéltári törvény előbb hivatkozott 29. §-a azonban azt is kimondja, hogy az eljárásra az adatvédelmi törvény 21. §-ának (2)–(7) bekezdésében foglaltak az irányadóak. Aszerint viszont a per tárgya a megtagadás jogszerűsége és megalapozottsága, amit az adatot kezelő szerv köteles bizonyítani. A bíróságnak pedig, mint már írtam, azt kell eldöntenie, hogy a kérelemben megjelölt személy közszereplő-e vagy sem.

Kísérlet a levéltárat létrehozó törvény módosítására

2005. január 31-én, majd február 4-én új változatban hét országgyűlési képviselő T/14230 számon törvényjavaslatot nyújtott be az Országgyűléshez az ÁSZTLtv. módosítására. Az Országgyűlés 2005. május 30-i ülésnapján a törvényjavaslatot elfogadta.

A megszavazott törvény kijavította a törvény *egyéni betekintésre* vonatkozó szabályainak leglényegesebb hibáit. Nevezetesen, lehetővé tette, hogy a megfigyelt és a harmadik személy anonimizálás nélkül kaphassa meg bárkivel történő személyes érintkezései adatait (például telefonlehallgatásairól szóló adatok). Továbbá lehetővé tette, hogy az egykori elítéltek (a 2001-ben kialakított állapothoz hasonlóan) ismét megkaphassák ügyük nyomozati anyagát.

A *tudományos kutatás* szabályait a módosítás érdemben nem érinti, de kijavított egy nyilvánvaló hibát. A Levéltári Kuratórium nem csak annak adhat engedélyt a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a vallásos vagy más világnézeti meggyőződésre vonatkozó adatok kutatására, akinek szakmai folyóiratokban

megjelent publikációkkal alátámasztott kutatásához szükséges ezen adatok megismerése. Az engedélyt az is megkaphatja, aki a témáról könyvet írt.

A megszavazott törvénymódosítás megváltoztatta az egyes *személyek állambiztonsági múltjának megismerhetőségére* vonatkozó szabályokat. A hatályos szabályok szerint a *megfigyelt személy* megismerheti a vele kapcsolatba hozható hálózati személy, operatív kapcsolat és hivatásos alkalmazott azonosításához szükséges adatokat. (A tudományos kutató néhány különleges adaton kívül, mint már szó volt róla, mindent megismerhet.) Ezenfelül *bárki* megismerheti a közszereplők – törvény szerinti – állambiztonsági érintettségét. A megszavazott törvénymódosítás mindenki, vagy ha úgy tetszik, *bárki* számára lehetővé tette, hogy megismerje, idézem: „*az operatív kapcsolat, a hálózati személy és a hivatásos alkalmazott családi és utónevét, illetve neveit, születési helyét és idejét, munkahelyét, foglalkozását, beszervezésének, illetve állományba vételének idejét, az azt végző személy nevét és rendfokozatát, minőségét, a beszerzés, illetve az állományba vétel alapját és vonalát, fedőnevét, illetve fedőszámát, nők esetében leánykori családi és utónevét, illetve neveit*”. (Ezt a megszavazott törvény 2. §-a tartalmazza.) Ezeket az adatokat a megismerő nyilvánosságra is hozhatja.

Elsődleges nyilvánosságra hozó a megszavazott törvény szerint a levéltár, ugyanis ha a levéltár a bárki által megismerhető iratról másolatot készít, azt köteles közzétenni a honlapján. Ezzel meg is érkeztünk a törvénymódosítás következő újdonságához, amely előírta azt is, hogy *mit és milyen ütemezésben kell a levéltár honlapján közzétenni*.

Az első az előbb említett iratmásolat, amelyet elkészülte után azonnal fel kell tenni a honlapra. Közzé kell tenni továbbá a volt állambiztonsági szervek iktatókönyveit, az operatív tisztek munkanaplóit, valamint a 6-os kartonokat, ez utóbbiaknál feltéve, hogy az érintett személy beszerzési vagy munkadossziéja szerepel a levéltárban lévő iktatókönyvekben, valamint a T- és SZT-tisztek kinevezési parancsait. Megjegyzem, 6-os kartont és beszerzési dossziét megghiúsult beszerzés esetén is nyitottak.

Végül, a levéltár egy újonnan felállítandó testület által meghatározott ütemezés szerint az összes általa őrzött iratot köteles lett volna feltenni a honlapjára. A közzétételnek azonban lett volna egy korántsem elhanyagolható korlátja, a megfigyelt, illetve a harmadik személyre vonatkozó személyes adatok csak kifejezett hozzájárulásukkal kerülhettek volna fel a honlapra. Tekintettel arra, hogy az iratok több mint 80%-a róluk szól, a közzétett iratokban nagyon sok lett volna a fehér folt.

A megszavazott törvény sorsa

A Törvénnyel szemben a köztársasági elnök alkotmányos aggályokat fogalmazott meg, nem írta alá, hanem a 2005. június 14-én kelt indítványában előzetes alkotmányossági vizsgálatát kezdeményezte. A nyilvánosságra hozatali szabályok közül néhányat alkotmányellenesnek tartott. Alkotmányellenesnek, mert a törvény azon rendelkezései, melyek bárki számára hozzáférhetővé teszik az operatív kapcsolat, a hálózati személy és hivatásos alkalmazott személyes és működésükkel kapcsolatos adatait, függetlenül attól, hogy az illető közszereplő-e, nem felelnek meg az alapjog-korlátozás alkotmányos feltételeinek.

A köztársasági elnök szerint az e tárgyban hozott korábbi alkotmánybírói határozatokból is következik, hogy az operatív kapcsolatok, hálózati személyek, hivatásos alkalmazottak e tevékenységükkel összefüggő adatai személyes adatok, amelyeket közérdekűnek minősíteni és nyilvánosságra hozni csak akkor lehet, ha e személyek közszereplők. Ha nem közszereplők, akkor személyes adataik az Alkotmány 59. § (1) bekezdése védelme alatt állnak.

A megfigyelték az ÁSZTLtv. hatályos 3. § (2) bekezdése alapján is megismerhetik a velük kapcsolatba hozható operatív kapcsolatról, hálózati személyről, hivatásos alkalmazottról az azonosításukhoz szükséges adatokat, ezért az információs önrendelkezési jog érvényesítéséhez (és az „információs kárpótláshoz”) nincs szükség ezeknek a személyes adatoknak a teljes nyilvánosságra hozatalára.

A köztársasági elnök álláspontja szerint alkotmányosan elfogadhatatlan ugyanakkor az alapvető jog korlátozása indokaként az, hogy a törvényhozó az ügynöki

tevékenységre vonatkozó személyes és egyéb adatok esetenkénti jogsértő nyilvánosságra hozatalát úgy kívánja megelőzni, hogy lehetővé teszi valamennyi ilyen személyes adat nyilvánosságra hozatalát.

Az Alkotmánybíróság 37/2005. (X. 5.) számú határozatában lényegileg elfogadta a köztársasági elnök alkotmányossági aggályait, kimondta a vitatott rendelkezések alkotmányellenességét, és megsemmisítette azokat. Az Országgyűlés nem vette többé napirendre a törvényt, és így az áldozatokra vonatkozó szabályozás hibáinak kijavítása elmaradt.

Azóta, egyéb jogszabályi változások következtében, tízszer módosult a Történeti Levéltár létrehozó törvény, így például a megszűnt Levéltári Kuratórium helyett a levéltár főigazgatója adja meg a kutatási engedélyt, de érdemi változás nem történt.

Ideje lenne már a nyilvánvaló hibák kijavításának. Ugyanakkor azt is meg kell mondani, hogy a múlt feltárása és a múlttal való szembenézés egyetlen volt szocialista országban sem problémamentes. A tudományos kutatás szempontjából pedig a hazai szabályozás a liberálisabbak közé tartozik.¹¹

¹¹ Lásd erről részletesen: Cseh Gergő Bendegúz: Közép-kelet-európai állambiztonsági panoráma. *Betekintő*, 2010/1. sz. http://www.betekinto.hu/2010_1_cseh (utolsó letöltés: 2012. október 2.) Stasi-iratok – kvázinyilvánosság. *Betekintő*, 2012/2. sz. http://www.betekinto.hu/2012_2_cseh (utolsó letöltés: 2012. október 2.).